

PLATON • Söfist

PLATON (doğumu Atina MÖ 427/428, ölümü MÖ 347), antik Yunan filozofu ve Batı dünyasındaki ilk yüksek öğretim kurumu olarak kabul edilen Atina Akademisi'nin kurucusudur. Hocası Sokrates, en ünlü öğrencileri Aristoteles, Ksenokrates ve Heraklitos'tur. En bilineni *Devlet* olan, diyalog biçiminde yazılmış 35 kitabı ve bir mektup derlemesi vardır.

Σοφιστής

Önsöz: Emile Chambry, "Notice sur le Sophiste", *Platon, Sophiste, Politique, Philebe, Timée, Critias*, Flammarion, 1969, s. 29-39.

İletişim Yayınları 2280 • Politika Dizisi 142

ISBN-13: 978-975-05-1902-4

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Ahmet Insel

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ebru Gezici

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PLATON
Sofist

Σοφιστής

FRANSIZCADAN ÇEVİREN
Cenap Karakaya

EMİLE CHAMBRY'NİN ÖNSÖZÜ VE
AHMET İNSEL'İN SONSÖZÜYLE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

***Sofist*'i Okuma Kılavuzu**

EMILE CHAMBRY 7

SOFİST

[veya *Varlık üzerine*, mantık türü] 15

SONSÖZ

Sofistler: Siyaset Sanatının Mimarları

AHMET İNSEL 121

ÖNSÖZ

Sofist'i Okuma Kılavuzu

EMILE CHAMBRY

Platon (doğumu İÖ 428-427, ölümü İÖ 347-346) üç eseri *Theaitetos*, *Sofist* ve *Poli-teia*'nın birbirlerinin devamı olduklarını söylemiştir. Dolayısıyla bu kitapları bu sıradaki yazmış olduğunu kabul edebiliriz. Ama bu üç eserin yazılışları arasında epey zaman geçmiş olması muhtemeldir. *Parmenides*'in *Theaitetos*'tan sonra yazıldığını düşünürsek, bu son ihtimal daha da güçlenir. Platon'un *Sofist*'i tam ne zaman yazdığına dair hiç bilgi yok. İÖ 365 yılı civarında yazılmış olduğunu söylersek, gerçekten çok fazla uzaklaşmamış oluruz.

Sofist, metafizikçileri yakından ilgilendiren bir kitaptır. Buna karşılık tartışmaların kuruluşu ve inceliği bu dile alışkın olmayan okuyucuyu yorar. *Sofist* daha akademik nitelikli bir eserdir. Eserin birinci bölümü, Platoncu ekolün tilmizlerine, bir şeyi sıkı sıkıya kurallara bağlı olarak tanımlamak için ikiye ayırarak ilerleme (dikotomi) yöntemini kullanma örneği verir. İkinci bölümde ise, saf metafizik bir konuda diyalektik modelin nasıl kullanılacağını gösterir.

Biz de eserin bu iki bölümünü bu sırayla ele alalım.

Theodoros ve Theaitetos, Sokrates'in bir gün önce (*Theaitetos*'un sonunda) verdiği randevuya yanlarında bir yabancıyla gelirler. Yabancı, Elea okulundan bir filozoftur. "Filozoflar, der Sokrates, çoğu zaman sofist ya da siyasetçi, hatta deli yeri ne konuyor. Elea'da bu konuda ne düşünüldüğünü ve sofistlik, siyaset ve felsefeyi üç ayrı tür olarak mı ya da tek bir tür olarak mı gördüklerini bilmek isterim. – Bun-

lar tanımlanması zor şeyler Sokrates, diye yabancı cevap verir. Ama seni memnun etmek için yapmaya çalışacağım. – Bunu nasıl gerçekleştirmeyi istersin? Tek başına konuşmak mı ya da geçmişte Parmenides’in benim önümde yaptığı gibi, bir muhatapla konuşarak mı?” Yabancı ikinci yöntemi seçer ve Theaitetos ona eşlik etmeyi kabul eder.

Önce, der yabancı, sofistten başlayacağım. Konu zor olduğu için, örnek olarak kullanabileceğimiz, daha kolay bir nesne üzerinde bu konuyu işlemekle başlayalım. Bir olta balıkçısını ele alalım ve onu tanımlamaya çalışalım. Bir sanat icra ediyor. Ne var ki bütün sanatlar iki türe indirgenebilir: üretim sanatları ve sahiplenme sanatları. Bu sonuncular da iki türe ayrılır: karşılıklı rızaya dayanan mübadele ve şiddet yoluyla yakalama veya ele geçirme. Av, hareketsiz yaratıklar veya hayvanlara yöneliktir. Hayvanlar ya yürür ya yüzer. Yüzenlerin arasında, uçanları ve balıkları ayırmak gerekir. Balık avı, balığı hapsederek veya olta iğnesi ya da üç dişli yabayla vurarak yapılır. Bu vurmaya dayalı balık avı gece (ateş ışığında av) ya da gündüz yapılır. Gündüz yapılanında balığa yukarıdan aşağıya vurulur. Bu üç dişli yabayla yapılan avdır. Veya aşağıdan yukarıya doğru balığa vurulur. Bu da olta ile yapılır.

Bu bölümlere ayırma yöntemini sofiste uygulayalım. Sofist de bir sanat icra ediyor. Bu sanat, olta balıkçısı gibi bir tür avdır. Yürüyen hayvanları avlamaya çalışır. İki türü vardır: yabani hayvan avı ve evcilleştirilmiş hayvan, yani insan avı. Evcilleştirilmiş hayvan avında savaş, korsanlık gibi şiddete başvuran avla, iknaya dayanan avı birbirinden ayırmak gerekir. İknaya dayanan av da, halka hitap edenle özel kişilere hitap eden olarak ayrılmalı. Özel kişilere hitap eden avın da armağanlar (sevgi) aracılığıyla yapılanı veya bir kazanç için yapılanı vardır. Kazanç için yapılan av ya dalkavukluk yaparak insanları kazanmaya çalışır ya da onlara erdemi öğreterek. İşte sofist genç zenginler üzerinde bu sonuncusunu uyguluyor.

Ama sofistin sanatı hiç basit değildir. Tersine çok karmaşıktır. Başka bir cepheden bunu ele alalım. Bunun için sahip olma sanatını yeniden inceleyelim. İki türü olduğunu görmüştük: av ve mübadele. Mübadeleyi bir kenara bırakmıştık, şimdi onun üzerine eğilelim. Mübadele iki türlü yapılır: hibe yoluyla veya pazar aracılığıyla. Pazarda ya kendi ürettiğimizi satarız ya da başkalarınınkini. Başkalarının ürettiklerini aynı şehir içinde satmaya küçük ticaret, şehirler arasında yapılanı ise büyük ticaret denir. Büyük ticaret bedenini ya da ruhunu ihtiyaçlarına cevap verir. Ru-

hun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik büyük ticaretin içinde, lüks nesnelere sergilenmesiyle erdemle ilgili bilgilerin sergilenmesini, bilgi mübadelesi içinde de sanat ve mesleklerle ilgili olanlarıyla erdemle ilgili olanları ayırmak gerekir. Bu sonuncusu sofistliktir.

Sofist, bir şehre yerleşip satın aldığı veya sahip olduğu erdemle ilgili bilgileri satan kişidir. Özetlersek birincisi, sofist genç zenginleri avlamaya çalışan kişidir. İkincisi, ruha yönelik bilgilerin tüccarıdır. Üçüncüsü, bu bilgilerin perakende satışını yapar. Dördüncü niteliği, sattığı bilgilerin üreticisidir. Beşincisi, söz savaşlarına katılan bir atlet, bir münazara sanatçısıdır. Ve sonuncu olarak, bilime engel olan kanaatleri temizleme uzmanıdır.

Bütün bunlardan öteye, sofistin en önemli özelliği, istisnasız her konuda tartışabilmesidir. Ama her şeyi bilmek mümkün olmadığına göre, sofist gerçek bilime sahip değildir. Bilimi taklit eder. Gerçek yerine görüntüler sunar ve görüntü/uydurma sanatının arkasına saklanır.

Ne var ki bu noktada karşımıza büyük bir zorluk çıkar. Bu sanat, düşünmenin ve yanlış konuşmanın mümkün olduğunu var sayar. Bu ise var-olmayanın var olması anlamına gelir. Var-olmayan'a herhangi bir şey uygulanamaz. Adı bile telaffuz edilemez zira bunu telaffuz etmek için ona bir tekellik veya çoğulluk, yani bir sayı atfetmek gerekir. Bu ise, ona varlık atfetmek demektir. Böylece kendimizle çelişkiye düşeriz.

Böylece sofist bir kez daha elimizden kaçır. Onu elde tutabilmek için, ürettiği imgelerin, orijinal nesnelere olmasalar da, gene de gerçekten imgeler olduğunu ve her ne kadar var-olmayan olsalar da, belli bir varlıkları olduğunu kabul etmemiz gerekecektir. (...) Dolayısıyla söylem kimi zaman doğru kimi zaman yanlıştır. Aynı şey kanı ve tahayyül için geçerlidir. Gerçekten, kanı nedir? Ruhun kendisiyle bir iç söyleminden başka bir şey olmayan fikrin doğrulama veya yalanlama eylemi değil midir? Ve tahayyülün kendisi de duyum aracılığıyla oluşan bir kanı değil midir? Dolayısıyla, söylemde olduğu gibi, kanı ve tahayyülde de yanlışlık olabilir.

Sofisti, imgeler üreten imgelem türü içinde nihayet hapsedebileceğimizi düşünebiliriz. Şimdi onu yerleştiği son ayrıma kadar izleyelim. İmgeler üretme sanatı ikiye ayrılır. Biri tanrısal, diğeri insanidir. Doğayla ilişkili olan şeyler tanrısal sanatın ürünüdür; insanların bunlar aracılığıyla yaptıkları ise insani bir sanatın ürünüdür. Bu iki sanatı da ikiye bölelim. Her bölümde gerçekleri üreten bir kısım ve im-

geleri veya görüntüleri üreten bir kısım elde ederiz. Bu son kısmı da ikiye bölelim, bir kısımda aletlerin kullanıldığını, diğer kısımda ise kişinin kendisini alet olarak kullandığını görürüz. Bu sonuncusu mimiktir. Bunu icra edenler arasında, bazıları taklit ettikleri şeyi bilerek taklit ederler, bazıları da bunu bilmeyerek. Kaniya dayanan taklitle doksomimetik adını verebiliriz. Bilime dayananı ise bilgece taklittir. Sofist birinci kategoride yer alır. Bilmedikleri şeyi bildiklerini zanneden safdiller vardır, bir de biliyormuş gibi yapanlar. Bu sonuncuların içinde de iki tür vardır: halka yönelik söylemlerle, özel söylemler. Birinciler, siyasetçiler, ikinciler sofistlerdir.

Sofist'i tanımlamak

Platon, genç zengin avına çıkmış ve onlara erdemi öğretmek iddiasında olan ama aslında yanlış öğreten avcılar olarak sofistleri tarif ederken, onlara iftira mı etmektedir? Anytos'un *Ménori*'de sofistlere karşı sergilediği kine bakınca, sofistlerin kötü bir şöhreti olduğu görülür. Ksenofon'a genellikle atfedilen *Av Üzerine* kitabının yazarının da sofistler hakkındaki kanaati Anytos'ununkinden iyi değildir. "Sofist olarak adlandırılanların çoğu genç insanları erdeme yönlendirdiklerini iddia ediyorlar ama aslında bunun tam tersini yapıyorlar," der. "Sofistler sadece yanıltmak için konuşuyor, kendi çıkarları için yazıyor ve hiçbir durumda kimseye faydaları dokunmuyor çünkü ne geçmişte ne de şimdi aralarından en azından bir akil çıktı. Kendilerine sofist demeleri yetiyor, halbuki akılı başında birisi için bu yaralayıcı bir adlandırmadır. Bu nedenle sofistlerin öğretilerine karşı dikkatli olunmasını öneririm, buna karşılık filozofların düşüncelerini küçük görmeyi önermem. Sofistler genç zengin kişileri avlamaya çalışıyorlar, filozoflar ise herkes tarafından ulaşılır haldeler, herkesin dostudurlar." (*Av Üzerine*, XIII).

Av Üzerine'nin yazarının sofistlerle ilgili bu tanıklığı, Platon'un tanıklığını katbekat aşar. Platon'un dediklerinin uzak bir yankısı olduğundan şüphelenmesek, Platon'un dediklerinin güçlü bir onaylanması olduğunu düşünebiliriz. Ama kuşku uyandıran olgu, "zengin genç insan avcıları" tabiridir. Bu *Sofist*'teki tanımı ve Platon'un betimlediği gibi (253d-254b) sofistle filozofun karşıtlığını tekrarlar. Ayrıca, *Sofist*'te de Platon, diğer kitaplarında yaptığından çok daha olumsuz biçimde sofistleri tarif etmiştir. Prodikos'la ve özellikle Elis'li Hippias'la acımasız biçimde alay eder ama Gorgias'a ve ondan da daha fazla Protagoras'a karşı son dere-

ce özenlidir. Hatta onları belli bir saygı ile ele alır. *Menon*'da sofistlere kör bir kinle saldıran Antyros'a karşı onları savunuyor gibidir. *Sofist*'te ise, hepsini aynı sepete koymasının ve eleştirinin dozunu arttırmasının nedeni, konunun sofisti bir aldatma ve yanıltma ajanı olarak tanımlamayı gerektirdiği içindir. Gerçekten de kitabın gerçek konusu sofistin tanımı değil, Parmenides'in var-olmayan tezini çürütmektir. Bir de, olmayan ne ifade edilebileceği ne de tasarlanabileceği için, yanlış düşünmenin ve yanlış konuşmanın mümkün olmadığını iddia eden bazı sofistlere karşı, yanlışın mümkün olduğunu ispat etmektedir.

***Sofist*'in felsefe açısından önemi**

Sofist'in esas önemi, yanlışın mümkün olduğunu ispatlanmasıyla ilgili olan ve konu dışı gibi gözükten uzun konuşmada yatar. Platon, yanlışın mümkün olduğunu göstermek için önce Parmenides'in var-olmayan'ın olmadığı ve olmayanı var etmeye zorlanamayacağı tezini hedef alır. Ama var-olmayan'ın ne olduğunu araştırmadan önce varlığın ne olduğunu bilmek gerekir. Varlığı tanımlamak var-olmayan'ı tanımlamaktan daha kolay değildir. Platon bunu, varlık konusunu ele alan felsefe okullarını gözden geçirerek yapar. Her türlü bilgiyi yok etmek istemiyorsak, varlığın sürekli hareket halinde olduğunu savunanları veya birlik veya çoklu biçimler altında varlığı hareketsiz kılanları eleştirmek gerektiğini belirtir. Bu durumda geriye varlık hakkında söyleyecek ne kalır? Bazı filozoflar sadece özdeşliğin ortaya konabileceğini iddia ederler: İnsan insandır, diyebiliriz ama insan iyidir, diyemeyiz. Bunun anlamı, türler arasında her türlü ortaklığın reddedilmesidir. Ne var ki, eğer türlerin kendi aralarında iletişim yoksa, hiçbir şey hakkında bir şey söylenemez.

Bu durumda önümüzde üç mümkün varsayım vardır: – Ya bütün türler aralarında iletişimedirler, – ya hiçbiri diğeriyle iletişim halinde değildir; – ya da bazı türler diğerleriyle bir doğal yakınlık nedeniyle iletişim halindedir. İlk iki varsayım saçmadır. Geriye üçüncüsü kalır. Platon, beş esas türü yani varlık, hareket, dinlenme hali, öteki ve aynıyı örnek olarak ele alarak bunların birbirlerine indirgenmeleri mümkün olmamakla birlikte, her birinin diğeriye katıldığını gösterir. Bu katılım kuramıdır. Türler veya fikirler sisteminin kilit taşıdır. Bütün türler hem aynıya hem ötekiye dahildirler. Dolayısıyla var-olmayan hepsinin içindedir. Ve var-olmayan varlık kadar da Varlık'tır çünkü Varlık'ın zıddını değil, sadece Varlık'tan başka olanı ifa-

de eder. Var-olmayan var olduğuna göre, onu ifade etmek de mümkündür. Ne var ki var olanı var-olmayan olarak ifade etmek tam da söylemde ve düşüncede yanlış olanı yapmak demektir.

Sofist'teki uzun konu dışı konuşmada Platon'un çözüm önerdiği sorunlar bunlardır. Bu sorunlar, hem kendi başlarına hem de bütün metafizik sistemi için son derece önemlidirler. (...)

Platon, *Sofist*'te en karmaşık sorunları ve en incelikli mantık yürütme yöntemlerini sade, kesin ve açık bir dille anlatır. Çok soyut ve çok incelikli konularda bu sadeliği ve kesinliği yakalamış olması, her seferinde en yerinde ifadeyi kullanması hayranlık vericidir. Zor bir işin altından şaşkırtıcı bir rahatlıkla kalkar. Söylemek istediği her şeyi olabilecek en basit ve en açık biçimde ifade eder. Felsefeyi herkesin diliyle konuşmanın mümkün olmadığını zanneden bazı filozoflar için Platon'un bu başarısı izlenmesi gereken bir örnektir.

ÇEVİREN AHMET İNSEL

SOFİST

[veya *Varlık üzerine*, mantık türü]

KONUŞANLAR:

THEODOROS

SOKRATES

ELEA'Lİ YABANCI

THEAİTETOS

THEODOROS: İşte Sokrates, dün buluşmak için verdiğimiz sö- 216a
zü tutup geldik ve şu yabancıyı da yanımızda getirdik: Ken-
disi aslen Elea'lıdır, Parmenides'in, Zenon'un öğrencileri
çevresinden bir kişi; yani kısacası, tam bir filozof.

SOKRATES: Theodoros, sakın sen bir yabancı yerine, Home-
ros'un dediği gibi, bilmeden bir tanrı getirmiş olmayasın?
Çünkü Homeros'un dediğine göre, tanrılar ve özellikle ya-
bancıları koruyan tanrı, adil ve erdemli insanlara yoldaşlık b
ederek insanların eylemlerinde hakka aykırı mı ya da uy-
gun mu davrandıklarını böyle denetlemeye gelir. Kim bi-
lir, belki senin yanın sıra bize gelen kişi de, bu üstün var-
lıklardan biridir ve biz değersiz tartışmacıları denetlemek
ve iddialarını çürütmek için çıkagelmiştir. Belki bir çürüt-
me tanrısıdır.

THEODOROS: Hayır, Sokrates, bu yabancı hiç de senin dedi- c
ğin gibi değil: Tartışma sanatının ateşli dostlarından çok da-
ha ölçülü. Ben, bu adamı asla bir tanrı olarak görmüyorum;
ama bir tanrısal varlık olarak, evet; çünkü bütün filozoflara
bu sıfatı veririm ben.